

הערה למאמר 'עלייתו של ר' אברהם גרשון מקוטוב לארץ-ישראל'

ח. כץ-שטימן

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. (תשל"ז), pp. 302-305

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70060307>

Accessed: 26/11/2011 11:48

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

הערה למאמר 'עלייתו של ר' אברהם גרשון מקוטוב לארץ ישראל'

מאת חיה כ"ץ-שטיימן

כמה מכתבים מ'פנקס קושטא', שפרסם באחרונה י' ברנאי¹, מתייחסים לעלייתו של ר' אברהם רוזאניס, אחד מחכמי קושטא ורבניה עם 'עוד כמה אנשים גדולים'² ויש להניח, שביניהם היה גם ר' גרשון מקוטוב³.

מכתבים אלה מחזקים את הדעה המקובלת על זמן עלייתו של ר' גרשון מקוטוב — בשנת תק"ז⁴.

עם זה נותר להעיר הערות מספר בפרשה זו.

א. זמן בואו של ר' גרשון לקושטא

לפי ברנאי 'ידוע לנו, כי ר' גרשון הגיע לקושטא רק בשנת תק"ז'⁵, אבל לפנינו שתי עדויות המוכיחות, שהגיע לקושטא כבר קודם-לכן. דברי הבעש"ט באיגרתו הידועה לר' גרשון לארץ-ישראל על 'השבעת עלית הנשמה בר"ה תק"ז'⁶, תיאור החוויה ופרטיה מוכיחים, שנכתבו אחרי שר' גרשון יצא לדרך.

רציה, שר' גרשון יצא מפולין והגיע לקושטא כבר זמן ניכר קודם-לכן, נמצאת בהתכתבות בין ר' יחזקאל לנדא לבין ר' יצחק בכר דוד, שבה מילא ר' גרשון קוטובר תפקיד של 'מליץ בינותם'. ההתכתבות היתה ממושכת והחלה, בלי ספק, לפני שנת תק"ז. מן הראוי להביא, לשם הבהרה, את דברי הנודע ביהודה אל ר' יצחק בכר דוד:

דברי קדשו ותשובתו על הפסק אשר הי' ביד זה רעי ואהובי החכם השלם חסידא קדישא חכם אברהם גרשון, אשר הגיעוני בירח האיתנים [ולהלן שם:]

1 ציון, מב (תשל"ז), עמ' 111–118, ותוספות לאחר הדפסה, שם.

2 שם, עמ' 111–112, הע' 10.

3 לדעתו של א"י השל החכמים הספרדים, שעלו עם ר' גרשון לפי 'אגרת חברון', היו ר' אברהם בן יוסף רוזאניס ור' יצחק רוזאניס — HUCA, 1950/51, ח"ב, עמ' מו—מו ובהע' שם.

4 א' רובינשטיין, 'שבח משבחי הבעש"ט', תרביץ, לה (תשכ"ו), עמ' 182.

5 ציון, מב, עמ' 115, ושוב ב'תוספות לאחר הדפסה' להע' 2 ולהע' 29. אחת האסמכתות שם, איגרת ההמלצה לר' חיים ירוחם ווילנא ור' מאיר די שיגורא מחודש ניסן תק"ז מוכיחה, שר' גרשון אמנם שהה בקושטא בשנת תק"ז, אך לא מתי הגיע שמה.

6 א' כהנא, ספר החסידות, עמ' 73. 'כי בר"ה תק"ז עשיתי השבעת עלית הנשמה, כידוע לך' — מתוך התכתבות קודמת, שמדובר בה בראשית אותה איגרת, עיקרו של הדבר היה ידוע לר' גרשון אך לא 'החידושים והסודות' לפרטיהם.

.... השגה זו לבדה הגיעני זה שנה בחדש שבט על ידי מכתב החסיד חכם אברהם גרשון וכבר השבתי לו... וכבר הגיעו דברי ליד כבוד אדוני⁷.

אם כן התכתבות זו: ה'השגה', המענה עליה והעברתו למשיג כל אלה היו בעת שהותו של ר' גרשון בקושטא. ברור, שהתכתבות זו נמשכה למעלה משנה; ואם ר' גרשון יצא את קושטא בסוף אייר שנת תק"ז⁸, הרי שהיה בה כבר בשנת תק"ו. היו גם, שגרסו על סמך אותה התכתבות, שר' גרשון ישב בקושטא תקופה ממושכת יותר⁹.

למדנותו של ר' גרשון והמו"מ בדבר הלכה עם ר' יצחק בכר דוד, שבו נטל חלק, הם שקרבוהו, ככל הנראה, גם לחכמים אחרים. סביר אם כן, שגם את ר' בנימין קאזיס, מחכמי קושטא ורבניה, הכיר כבר שם לפני עלייתו¹⁰, וכשבא אחר-כך לצפת, בה שימש ר' בנימין קאזיס אז ברבנות, נזדמן אתו שוב. לדעה זו מסייעת גם המסורת של 'שבחי הבעש"ט'¹¹, שרבה של צפת היה 'אוהב לר' גרשון, וזאת ודאי לא בגלל עניין המריבה המסופר שם, אלא מתוך היכרות, שקדמה לה, ככל הנראה בקושטא, לפני עלייתו של ר' בנימין קאזיס, בשנת תק"ו. על כן כשנפטר, ביקשו בחברון את ר' גרשון, שיספיד אותו, משום שהיכרות זו ידועה היתה¹².

ב. זמנה של איגרת חברון

זמנה של 'אגרת חברון', שנת תק"ח, הפך מתאריך מוסכם לעובדה כביכול הנזכרת במפורש באיגרת עצמה¹³. הפיסקה מתוך האיגרת, ששימשה אסמכתא לכך, ראויה להבהרה נוספת בגלל השיבושים, שנפלו בה: 'בר"ח [בכ"ח]¹⁴ אלול בנסיעתי לירושלים ופזרתי ממון רב בשביל[ם] מכס¹⁵ והוצאות ובאתי בים ששי ער"ה בבקר תוך עיה"ק וישבתי שם שני שבועות'¹⁶.

7 נודע ביהודה, אה"ע, שאלה (סימן) עד, דף סג, ע"א, פראג, תקל"ו. [ההדגשות שלי — ח. כ"ש].

8 ציון, מב, עמ' 111.

9 ר' ריבלין, תולדות חכמי ירושלים, ח"ג, עמ' 56, הע' 1.

10 ולא כסברתו של ברנאי, ציון, מב, עמ' 115.

11 שבחי הבעש"ט, מהדורת הורודצקי, ברלין תרפ"ב עמ' לה.

12 ברכת הארץ, סי' שכו, דף סג, ע"א.

13 ברנאי, ציון מב עמ' 111, 113.

14 ברור, ששיבוש מעתיקים כאן; הנסיעה לא נמשכה חודש ימים, מר"ח אלול עד ערב ראש-השנה; הדרך ירושלים—חברון נמשכה אז לפי ר' משה ירושלמי (שנת תקכ"ט) שש שעות; א' יערי, מסעות ארץ ישראל, עמ' 451, ולפי ר' דוד לבית הלל (תקפ"ד) — שבע שעות, שם, עמ' 508, אבל נתארכה לפעמים, כמו במסעו של החיד"א בשנת תקי"ג בגלל התנפלות שוודים, ונמשכה כשתים-עשרה שעות. מעגל טוב השלם, עמ' 1.

15 דיטוגרפיה של המ' במלה הבאה — 'מכס'.

16 ברכת הארץ, סי' שכו, דף סב, ע"ב — סג, עא.

ר' גרשון, שיצא מחברון בכ"ח באלול, נתעכב משום מה בדרך והגיע לירושלים למחרת בבוקר בכ"ט באלול, ביום שישי.

בשנים ת"ק—תק"י חל כ"ט באלול, ערב ראש־השנה, ביום שישי — בשנת תק"כ ובשנת תק"ט. מאחר שר' גרשון הגיע לארץ בסיון שנת תק"ז, חל ראשית ביקורו זה בירושלים בכ"ט באלול תק"ט, ער"ה תק"י, ונמשך שבועיים.

'אגרת חברון' נכתבה אחרי ביקור זה ואחרי המגיפה, שפרצה שם מיד אחרי סוכות ונמשכה חודשיים, משמע נכתבה בחורף שנת תק"י. מגיפות היו שכיחות בירושלים ובצפת בסוף הקיץ מסיבות אקלימיות ותברואתיות, והסבר לכך נמצא באותה איגרת של ר' גרשון מקוטוב¹⁷.

לו היו תאריכי פטירתם של החכמים קרבנות המגיפה, חבריו לאוניה של ר' גרשון, ידועים בבירור, יכלו לשמש עדות נוספת בקביעת זמנה של 'אגרת חברון'. סביר להניח, שר' מיוחס ב"ר שמואל היה מזכיר את פטירתם של החכמים ושל ר' אברהם רוזאניס, שהסכים על ספרו 'פרי אדמה', במיוחד, לו נפטר באותה מגיפה של שנת תק"ח, שעליה כתב¹⁸.

זמן פטירתו של ר' אברהם בן יוסף רוזאניס נקבע בשנת תק"ח רק על־ידי וואכנשטיין¹⁹ ועל־ידי מ"ד גאון — 'בשנת תקי"א בערך'²⁰, זמן פטירתו של ר' יצחק בן דוד רוזאניס — בשנת תק"ט²¹.

ההספד של ר"י אלגזי ל'רב המובהק כמהר"א רוזאניס ז"ל' בספרו 'שארית יעקב'²², שהוזכר כאסמכתא לפטירתו של ר' אברהם רוזאניס במגיפה בראשית שנת תק"ח²³, נדפס שם ללא תאריך, ובספר זה דרושים מהשנים תק"ג—תק"י. זאת אף זאת, כלל לא ברור מן הנאמר, לזכרו של מי נאמרו הדברים; בשנת תק"ה נפטר בירושלים ר' חיים בן אברהם רוזאניס²⁴, וערוב שמותיהם של חכמים בשם ר' אברהם רוזאניס כבר גרם לקשיי זיהויים²⁵.

אם נקבע את זמנה של 'אגרת חברון' בראשית שנת תק"י — ולא כמוסכם

17 א' כהנא, ספר החסידות, וורשא תרפ"ב, עמ' 79—80; גנזי נסתרות, אור ישראל, עמ' כו; א' יערי, אגרות ארץ ישראל, עמ' 282; הקטע חסר באיגרת שב'ברכת הארץ'.

18 מיוחס ב"ר שמואל, דבריו על המגיפה בכסלו שנת תק"ח, פרי אדמה, דף מב ע"ב, שימשו עדות לזמנה של אגרת חברון אצל 'היילפרין, העליות הראשונות של החסידים לארץ־ישראל, עמ' 53—54.

19 תולדות חכמי ירושלים, ח"ג, מלואים, עמ' 32, ללא ציון המקור של ידיעה זו.

20 יהודי המזרח בארץ ישראל, ח"ב, ירושלים, תרצ"ח, עמ' 636.

21 ש' רוזאניס, קורות היהודים בתורכיה, ח"ד עמ' 200.

22 'שארית יעקב', קושטא תקי"א, דף מג ע"ב.

23 ציון, מב, עמ' 114, הע' 20.

24 נוסח המצבה ב'קורות היהודים בתורכיה', ח"ה, עמ' 18.

25 ריבלין, תולדות חכמי ירושלים, ח"ג, עמ' 20 הע' 1.

בראשית תק"ח — יובן, שעד אז הספיקו אנשי חברון להכיר את ר' גרשון, לעמוד על טיבו ואף לפרסם שמו בין חכמי ירושלים²⁶. משך זמן ישיבתו בחברון עד אז מבהיר גם טעם תלונותיו על בדידותו וגעגועיו על בניו, שנשארו בחו"ל²⁷.

באיגרתו זו גם רָאִיָה, שהביקור בירושלים הנזכר בה לא היה ביקורו הראשון של ר' גרשון שם, כסברת ברנאי²⁸, אלא הוא ביקר בה כבר קודם־לכן, כפי שמשמע מדבריו: 'מחידושים אשר בכאן ושבירושלים כבר כתבתי לכם באגרותי הראשונים'²⁹.

מכתבו של ר' גרשון מקוטוב מביקורו הראשון בירושלים הוא, ככל הנראה, זה שפורסם על־ידי השל³⁰ על־פי עדות ראייה וקריאה של ר' מאיר תאומים. בסיכום ניתן לומר, ש'אגרת חברון' נכתבה לא סמוך לעלייתו של ר' גרשון אלא אחרי תקופה ממושכת יותר, ועל סמך זמנו של הביקור בירושלים, שצוין בדברי ר' גרשון עצמו באותה איגרת — בראשית שנת תק"י³¹.

ג. שהייתו של ר' גרשון מקוטוב בעכו

על שהייתו של ר' גרשון בעכו ובכפר יסיף קיימת מסורת לא רק ב'שבחי הבעש"ט'³². בעל 'דגל מחנה אפרים', מספר על איגרת שקיבל סבו הבעש"ט מר' גרשון, שהסביר בה את סיבת שהייתו בחוץ־לארץ — בעכו³³.

כאן סיוע לסברתו של ברנאי בדבר הזיקה בין הסיפורים שב'שבחי הבעש"ט' לבין מכתביו של ר' גרשון מארץ־ישראל³⁴. תוכנם של אלה היה, בלי ספק, ידוע בחוג מקורביו של הבעש"ט והוכנס ל'שבחי הבעש"ט' מכלי ראשון ואולי מכלי שני, במקרה זה מ'דגל מחנה אפרים'³⁵.

26 ברכת הארץ, סי' שכו, דף סג, ע"א.

27 שם, דף סב, ע"ב.

28 סברתו של ברנאי, ציון, מב, עמ' 115: שאחרי שהייה בצפת עבר ר' גרשון לחברון, הניח את משפחתו שם ועלה לירושלים ערב ראש־השנה תק"ח.

29 ברכת הארץ, דף סג, ע"ב. [ההזגשה שלי — ח. כ"ש].

30 HUCA, 51—1950, נספחות, תעודה א, עמ' סג.

31 לא נעלם מעיני הסיפור על ר' חיים בן עטר שב'אגרת חברון' (ברכת הארץ דף סג, ע"ב). ר' גרשון צוין את הזמן שחלף מאז פטירתו על פי השמועה — 'זה כמו ארבעה שנים' — ניסוח המעיד, שר' גרשון עצמו לא היה בטוח בדיוק שבקביעת זמן זה. לעומת זה נראית מכרעת עדותו, בסמיכות זמן, לביקורו שלו בירושלים, שתיארו באותה איגרת.

32 שבחי הבעש"ט, שם.

33 דגל מחנה אפרים. ז'טומיר, תר"י, פרשת בראשית, דף ב, ע"ב.

34 ציון, מב, עמ' 114, הע' 22.

35 דגל מחנה אפרים, קאריץ תק"ע; שבחי הבעש"ט, קאפוסט תקע"ה.